

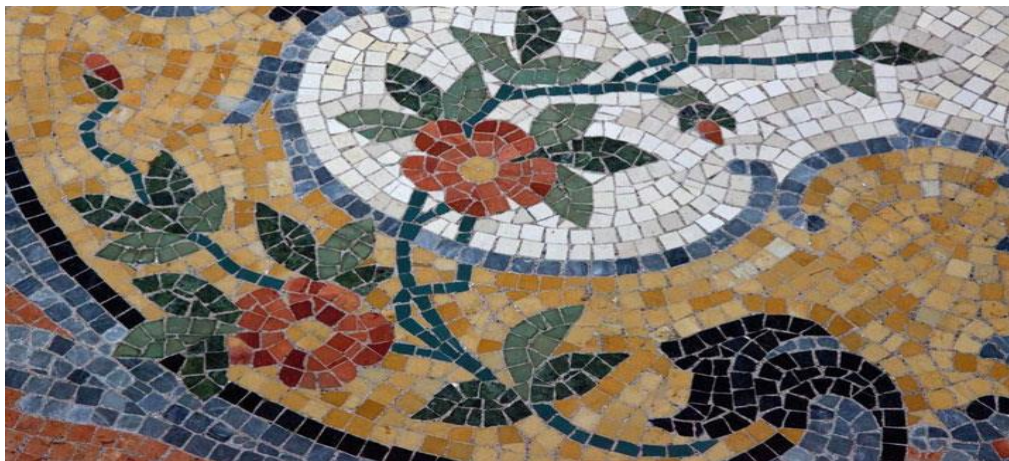
מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

בס"ד

מערך שיעור

הגירוש של הפליטים היהודים ממדינות ערב

כתיבה: שרית יפה, מדריכת ערכים - היסטוריה חמ"ד
ייעוץ דידקטי: בלהה גליקסברג, מפמ"ר היסטוריה ומפ"א אזרחות בחמ"ד.

מינהל החינוך הדתי, משרד החינוך, ירושלים 91911. טל' נייד: 050-6282363 פקס' 02-5604018

כתובת אתר "שער הממשלה": <http://www.gov.il>

כתובת אתר המשרד: <http://www.education.gov.il>

bilhagl@education.gov.il

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

רציונל:

חייהם של היהודים בארצות ערב לאורך השנים היו מורכבים. לצד תקופות בהם חיו היהודים בשלווה ובביטחון לצד שכניהם המוסלמים, היו גם שנים של פרעות, אנטישמיות, שנאה וגירוש. מעמדם המשפטי של היהודים במדינות ערב, החל מהמאה השביעית, היה של בני חסות - דימים. מימושם של תנאי עומר¹ בפועל היה תלוי בגורמים רבים ומשתנה ממדינה למדינה. ככלל ניתן לומר כי התאפשר ליהודים לחיות בהתאם לאמונתם ולדתם.

בתקופת ימי הביניים, לצד פריחה תרבותית אדירה ("תור הזהב"²) היו גם רדיפות ופוגרומים ביהודים, למשל: הטבח ביהודי פס במרוקו³ ב-1033 וכן ב-1465⁴.

צמיחת הציונות והקמתה של מדינת ישראל, התגברות הלאומנות הערבית, אנטישמיות וגורמים נוספים, הובילו להחמרה במעמדם של יהודי ארצות האסלאם. ברבות ממדינות ערב אירעו פרעות, התנכלויות ליהודים ואף גירושים. למשל ה"פרהוד"⁵ בבגדד ב-1941, במצרים - פרעות קהיר ואלכסנדריה ב-1945⁶, פרעות טריפולי ב-1945⁷, במרוקו – פרעות אוג'דה וג'ראדה⁸ ב-1948 ועוד.

בשנים שלאחר קום מדינת ישראל חוסלו רובן של הקהילות היהודיות במדינות ערב.

בשיעור זה יכירו התלמידים את מציאות חייהם המורכבת של היהודים שחיו במדינות ערב במאה ה-20, וילמדו על נסיבות עלייתם ארצה הכחדתם של מרבית הקהילות היהודיות במדינות ערב.

יש להעיר כי תחת הכותרת "יהודי מדינות ערב" ישנן קהילות רבות ושונות, ואין להתייחס אליהן כאל מקשה אחת. במסגרת שיעור זה נעשה ניסיון להצביע על המגמות המרכזיות שהתחוללו במדינות אלו תוך אפשרות לתלמיד ולמורה להעמיק בחקר קהילה אחת וכן לאתר תהליכים מקבילים או שונים בקהילות השונות. התלמידים ייחשפו לסיפורים אישיים של יהודים שעלו מקהילות שונות מארצות אלו.

מטרות:

התלמיד יכיר את מצבם של היהודים במדינות ערב במאה ה-20.

התלמיד יכיר את הנסיבות ההיסטוריות שהובילו לעלייתם של יהודי מדינות ערב ארצה.

התלמיד יעמוד על הדומה והשונה בחיי היהודים בשתי קהילות שונות.

התלמיד יתנסה באיסוף מידע ממקורות ראשוניים ובהערכתו.

הערכת העלייה ממדינות ערב לאור תנאי החיים בארצות המוצא.

קהל היעד: תלמידי חט"ב בחמ"ד

¹ קישור - [תנאי עומר](#)

² קישור - [תור הזהב](#)

³ קישור - טבח ביהודי פס – [שנת 1033](#), [שנת 1465](#)

⁴ להרחבה אודות מצבם של היהודים בארצות האסלאם בימי הביניים ובזמן החדש ומעמדם בעיני שכניהם המוסלמים ראה אצל חוה לצרוס יפה. 1996. סופרים מוסלמים על יהודים ויהדות; היהודים בקרב שכניהם המוסלמים. מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל: ירושלים.

⁵ קישור - [פרהוד](#)

⁶ קישור - [פרעות קהיר ואלכסנדריה](#)

⁷ קישור - [פרעות טריפולי 1945](#)

⁸ קישור - [פרעות אוג'דה וג'ראדה](#)

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

משך הזמן: 2 שיעורים (שעה וחצי)

הקדמה למורה:

התפיסה לפיה יהודי ארצות האסלם עלו ארצה לאחר קום המדינה ממניעים ציונים בלבד לוקה בפשטנות יתר. נראה כי לצד גורמי משיכה (ציונות, הקמת המדינה, גורמים דתיים ועוד) ישנם גם גורמי דחיפה (פוגרומים, גירויים והגבלות שונות על היהודים)⁹. עם זאת ראוי להדגיש כי רוב רובם של יהודי ארצות האסלם (כ-70%) עלו לארץ ישראל¹⁰. האם היהודי המגיע ארצה ממדינות ערב הוא ציוני? פליט? מהגר? גם וגם?

מהלך השיעור¹¹:

א. הקדמה היסטורית קצרה של המורה:

1948 חיו בארצות האסלם בין 900,000 למיליון יהודים.

בשנת 1976 נותרו בארצות אלה כ- 25,000 יהודים בלבד.¹²

כיום חיים הארצות האסלם כ-7000 יהודים בלבד.

ניתן להקרין את [הסרטון המצורף](#) בפתחת השיעור.

ב. המורה יחלק את הכיתה לזוגות¹³ כאשר כל זוג נעזר במחשב.

התלמידים יבחרו מדינה מהמפה [המצ"ב](#) עליה היו רוצים ללמוד.

במפה הנ"ל יש קישור לסרטונים הבאים:

עירק- עדותם של סמי מיכאל, שלום דריוש ואחרים על ה"פרהוד".

מצרים- עדותה של הגב' פנינה עתיר

סוריה- עדותו של אברהם שמי שוהם והתייחסות לגורלו של כתר אדם צובא

לוב- תקציר קורות יהודי לוב (ללא עדות ראשונית. בעיקר מדקה 4)

מרוקו- המחותרת היהודית במרוקו

⁹ ועיין ב:סעדון, ח'. בגלוי ובסתר: העליות הגדולות מארצות האסלם (1948-1967). מכון יד בן צבי לחקר קהילות ישראל במזרח. תש"ס.
¹⁰ סעדון ח' בגלוי ובסתר: העליות הגדולות מארצות האסלם (1948-1967). מכון יד בן צבי לחקר קהילות ישראל במזרח. תש"ס.

¹¹ יש צורך בגישה אינטרנטית למאגרי מידע

¹² עדה אהרוני, [ההגירה הכפויה של היהודים ממדינות ערב והשלום](#) בתרגומה של שוש לפידות, ובמקור [The Forced Migration Of Jews From Arab Countries](#), Peace Review: A Journal of Social Justice, 1469-9982, Volume 15, Issue 1, 2003, Pages 53 – 60.

וראה גם סעדון, ח'. בגלוי ובסתר: העליות הגדולות מארצות האסלם (1948-1967). מכון יד בן צבי לחקר קהילות ישראל במזרח. תש"ס. מאמר מקיף הדין באומדנים של מספר היהודים בארצות מוצאם וכן אומדנים על עלייתם ארצה ניתן לקרוא אצל שמאלץ, ע' שמלץ, "העלייה ההמונית מאסיה ומצפון-אפריקה: הבטים דמוגרפיים", פעמים 39 (תשמ"ט), עמ' 15 - 63.
¹³ מערך זה מציע עבודה בזוגות אך ניתן לחלק לקבוצות גדולות יותר.

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

ג. כל זוג תלמידים יתבקש :

1. לבחור מדינה אחת.

2. לענות על שאלות הרקע.

3. לצפות בסרטון .

4. לענות על השאלות בדף הצפייה¹⁴ (ראו נספח 1)¹⁵.

ד. לאחר שלב העבודה בזוגות תתקיים התכנסות במליאה. בשלב המליאה, נציגות מכל מדינה תציג כ- 2-3 דקות מהסרטון שראו, ויתארו את תהליך העבודה ואת המסקנות אליהם הגיעו כתוצאה מניתוח המקורות השונים.

ה. דיון במליאה :¹⁶

- האם ניתן להגיע למסקנה כוללת אודות מצבם של יהודי מדינות ערב בשנות הארבעים והחמישים, או שיש לבחון כל מדינה בפני עצמה?
- האם יהודי מדינות ערב הם מגורשים/פליטים/ציונים?

ו. הצעה לפעילות המשך או שיעורי בית :

נבקש מן התלמידים לבחור מדינה נוספת ולחפש שני מקורות (ראשוניים) המתארים את חיי היהודים במדינה זו בשנות ה-40. על התלמידים להוסיף קישור למפה. באופן זה תיווצר מפה אינטראקטיבית המציגה את קורותיהם של היהודים במדינות שונות.

הצעה למורה :

טיבן של עדויות, במיוחד סרטונים קצרים, היא לתת תמונה חלקית, נקודתית וסובייקטיבית. מומלץ שהמורה ייזום מפגש אישי בין אנשי הקהילה לבין התלמידים. במפגש זה יעלו אנשי הקהילה את זיכרונותיהם ויתארו בלשונם את שאירע למשפחתם וקהילתם. מפגש בלתי אמצעי זה מזמן שיח אישי ומשמעותי¹⁷.

דף הצפייה מזמן את התלמידים להרחיב את נקודת המבט תוך בחינת מקורות נוספים.

¹⁴ השאלות הן בסיס לחשיבה ביקורתית ולחקר

¹⁵ כחלופה, ניתן לבחון עם התלמידים את העדות בסרטון הצפייה: לבקש למצוא מקורות תומכים/סותרים/משלימים באופן שייתן ראייה רחבה יותר על האירוע המתואר.

¹⁶ שלב הדיון מאפשר ראייה כוללת ובחינה רחבה יותר של האירועים ולכן מומלץ להשאיר לשלב זה זמן מספיק.

¹⁷ מפגש מעין זה יכול להוות שלב מקדים לתכנית 'חמ"ד ועד' או ל'חקר קהילה' במסגרת החלופות בהערכה בכיתות י"א.

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

נספח

שאלות טרום צפייה:

קראו בויקיפדיה או במקור אחר אודות הקהילה בה בחרת לצפות וענה על השאלות הבאות:
מה מספר היהודים שחיו במדינה זו בשנות ה-40 של המאה ה-20? _____
מה היה עיסוקם ומעמדם הכלכלי של היהודים? _____
מה היה טיב היחסים בין היהודים ובין המוסלמים בארצם? _____

דף עבודה לאחר צפייה:

- שם הקהילה: _____
- שם העד או העדים (אם מוזכרים): _____
- בחרו אירוע מרכזי המתואר בסרטון: _____
- כתבו ב- 4-6 שורות את העובדות המרכזיות הידועות לכם מהסרטון: (מקום, תאריך, מספר מעורבים, גורמים, תוצאות, השלכות לטווח ארוך)

• מהם השאלות המתעוררות בכם בעקבות הצפייה בסרטון זה? נסחו 4-5 שאלות:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

• בחרו בשאלה אחת, הנוגעת לחיי הקהילה היהודית, שהייתם מעוניינים לענות עליה. סמנו אותה. כעת, בדקו האם השאלה מנוסחת באופן בהיר ומוגדר. אם השאלה כללית מידי, בדקו האם יש תיחום של שנים, התייחסות למקום (ארץ/שכונה וכו') ונסחו אותה מחדש.
• השאלה עליה היינו רוצים לענות היא: _____

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה ואזרחות בחמ"ד

•מצאו שני מקורות שונים : מקור ראשוני ומקור משני המסייעים לכם במתן תשובה על שאלה זו.
המקורות בהם השתמשנו הם :

מקור ראשוני: _____
מקור משני: _____

• מקריאת שני המקורות אנו למדים

כי: _____

לקריאה נוספת :

1. [בצלאל י' אקדמות לציונות בנוסח יהודי ספרד והמזרח. פעמים 73. תשנ"ח](#)
2. סעדון, ח'י. בגלוי ובסתר : העליות הגדולות מארצות האסלם (1948-1967). מכון יד בן צבי לחקר קהילות ישראל במזרח. תש"ס.
3. [שמאלץ ע', "העלייה ההמונית מאסיה ומצפון-אפריקה : הבטים דמוגרפיים. פעמים 39 תשמ"ט.](#)